

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres
starptautiskā zinātniskā konference

**SUGASVĀRDI UN ĪPAŠVĀRDI VALODĀ UN
VALODNIECĪBĀ**

International Scientific Conference

**COMMON NOUNS AND PROPER NAMES
IN LANGUAGE AND LINGUISTICS**

to commemorate the 143rd anniversary of academician Jānis Endzelīns

TĒZES

ABSTRACTS

2016. gada 22.–23. februāris

22-23 February, 2016

Rīga

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Sugasvārdi un īpašvārdi valodā un valodniecībā”. Tēzes / International Scientific Conference „Common Nouns and Proper Names in Language and Linguistics” to commemorate the 143rd anniversary of academician Jānis Endzelīns. Abstracts. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2016, 46 lpp.

Konferenci organizē / Organizer

Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts /
Latvian Language Institute of the University of Latvia

**Konferences zinātniskā un rīcības komiteja /
Conference Scientific and Organizing Committee**

Dr. habil. philol. Ojārs Bušs
Dr. habil. philol. Ilga Jansone
Dr. habil. philol. Laimute Balode
Dr. philol. Pauls Balodis
Dr. philol. Sanda Rapa
Dr. philol. Renāte Siliņa-Piņķe
Dr. philol. Anta Trumpa
Mg. paed. Gunita Arnava
Mg. hum. Marita Silkāne

Redakcijas adrese / Editorial Address

Akadēmijas laukums 1, 902./903. kab., Rīga, LV-1050
Tālrunis / Phone: (+371) 67227696
e-pasts / e-mail: latv@lza.lv

**Tēzes skatāmas LU LaVI mājaslapā /
The abstracts are available at the homepage of LLI UL**

<http://www.lulavi.lv/konferences>
<http://www.lulavi.lv/conferences>

SATURS

Juris BALDUNČIKS. Suņu vārdi kā īpašvārdi un sugasvārdi: ieskats vēsturē	4
Laimute BALODE. Jaunākās tendences latviešu antroponīmijā.....	7
Māris BALTIŅŠ. Uzvārdu atveide personu apliecinošos dokumentos: mantojums un tagadne.....	9
Ojārs BUŠS, Renāte BUROVA, Karolīna GAVRILOVA, Elīna KUPŠE. Zoonīmika: dažas mūsdienu tendences pasaulē un Latvijā.....	11
Anita BUTĀNE. Īpaši vārdi jeb īpašvārdi.....	13
Gintautas GRIGAS, Jolita VALEIKAITĒ. Automatinis lietuvišķu vārdu linksniavimas programų dialoguose	15
Sigita IGNATJEVA. Daži antroponīmi un zoonīmi Dž. Džoisa romāna „Uliss” latviešu un krievu tulkojumos.....	17
Tatjana JEVSIKOVA. Naujais lietuviški kompiuterijos žodynai	18
Santa JĒRĀNE. Vārdi vārdnīcās: dažas vārdnīcu mikrostruktūras interpretācijas	20
Regīna KVAŠĪTE. Par Vidzemi lietuviski: vietvārdu atveide	22
Solvita POŠEIKO. Brīvības ielas lingvistiskā brīvība vai nebrīve?	24
Sanda RAPA. Bļodas un abras Latvijas vietvārdos.....	26
Anitra ROZE. Pārdomas par zobārstniecības kliniku nosaukumiem Latvijā. Paredzamais un negaidītais	28
Renāte SILIŅA-PINĶE. Par <i>Salām</i> senajā Ļaudonas draudzē	32
Ineta STADGALE. Speciālā leksika migrācijas un patvēruma jomā latviešu valodā 21. gadsimtā.....	34
Dace STRELĒVICA-OŠIŅA. Sabiedrības attieksme pret personvārdiem: pārpratumi, mīti un urbānās leģendas	36
Silards TOTS. Ungāru cilmes personvārdi latviešu valodā	38
Lembits VABA. Par Igaunijas un Latvijas lingvistu kopīgo pētījumu turpmākajām perspektīvām	42

Juris BALDUNČIKS

(Ventspils Augstskola)

SUŅU VĀRDI KĀ ĪPAŠVĀRDI UN SUGASVĀRDI: IESKATS VĒSTURĒ

Sugasvārdu un īpašvārdu ciešākie saskarpējumi ir apelatīvācija – īpašvārda pārtapšana par sugasvārdu (nepievienojot papildu vārddarīšanas līdzekļus), piemēram, uzvārds *Oms* > mērvienība *oms*, kā arī onimizācija – sugasvārda vai vārdkopas pārtapšana par īpašvārdu, piemēram, auga nosaukums *beržs* > uzvārds *Beržs* (VPSV 2007, 37; 268). Ārpus onomastikas pētījumiem apelatīvācijas skaidrošanai un ilustrēšanai parasti izmantots samērā ierobežots (gan skaitliski, gan tematiski – izcili zinātnieki, izgudrotāji u. tml.) piemēru klāsts (skat. Skujiņa 1986, 69–71; Freimane 1993, 168). Arī stilistiskā aspektā gandrīz visi ilustrējošie piemēri attiecas uz literāro valodu, īpaši terminoloģiju. Taču latviešu valodā ir arī citas apelatīvu grupas, piemēram, neliela, tomēr no cilmes un attīstības viedokļa pietiekami interesanta, ar suņu vārdiem saistīta apelatīvu kopa, kurai pagaidām nav pievērsta uzmanība.

Dzīvnieku, īpaši mājlopu, vārdu rašanos nosaka dažādi faktori un pat ticējumi. Mūsdienās ir grūti noskaidrot senos laikos latviešiem pieredējušo dzīvnieku vārdus, arī tiem vārdiem, kas apelatīva funkcijā sastopami folklorā (piem., K. Mīlenbaha un J. Endzelīna vārdnīcā izmantotie tautasdziesmu piemēri: *sunīti, amīti, tec tu* ME I 70; *Krancis rēja, Ansis jāja* ME II 259 vai *sunīt, manu pakaniņ!* ME III 40), seniskums ir diezgan apšaubāms. Kaut cik plašāku un objektīvāku informāciju gūstam, sākot no 18. gadsimta, kad radās laicīgie teksti un daiļliteratūra. 18. gadsimta beigās un 19. gadsimta pirmajā pusē suņu vārdi vairumā gadījumu sastopami dzejoļos vai pasakās. Piemēram, F. J. Klapmeiera dzejoļi „Vecīgs vilks liels gudrnieks” (LGG 1798, 3, 17) atrodam virkni tā laika suņu vārdu:

Eeraug Wilziņsch ais krummiņeem tuwjeem

Sultanu, Pohķi, Pakkanu, Pikķi

Stingrus, gluddenus fwehriģōs fohbōs..

Arī turpmāk suņu tēli samērā bieži sastopami gan vācu (K. F. J. Hugenbergera, J. F. Lundberga, K. Šulca u. c.), gan latviešu (A. Leitāna, E. Dinsberga, J. Ruģēna, E. F. Šēnberga) autoru darbos. Citātā minēto suņu vārdu kopu var papildināt ar *Krančis*, *Dukšis*, *Spricis* (*Spricītis*), *Citrons*, *Amis*, sal.:

Nebehda, puišht, ne neeku, Krančis un Dukšis ar preeku Drohšchi teem prettim jau reij.	TLD 1834, 41, 168 [K. Šulcs]
Wai Kranč?! un Dukš! brahļi juhs! Jel fteidfeetes un glahbeet muhs!	LA 1835, 12, 47 [A. Leitāns]
Pehž kahdahm deenahm Pikšītis, Šchurp, turp bes šīņņas tekkajis Uf Šprizzi šleppen' teiza tā ..	LA 1848, 47, 200 [E. Dinsbergs]

19. gadsimta vidū publikācijās sāka parādīties suņu vārdi ar mazo sākuma burtu, kas droši vien jāpieņem kā apliecinājums apelatīvācijas procesam. Vispirms jāmin J. F. Lundberga tulkojums „Godīga ķestera Tamma septītā desmita dzimšanas diena”, kura 1830. gada pirmvariantā un 1850. gada atkārtotā publikācijā bija atšķirības:

Wildama tižzigu Kranči ar kauleem wedde us bank=uhʃ..	1830
Wildama wedde ar kauleem tižzigu kranči us bank=uhʃ..	1850

Arī citi suņu vārdi paralēli parastajam īpašvārdiskajam lietojumam bija sastopami ar mazo burtu:

Raug nu – eenahk iftabâ leels šuns, ihfti pakkans..	LA 1855, 3, 12 [H. Kavals]
Pakkans peešlehgts atmohdahs, Mehneštīņu eeraudfijis, Šahze reet un nikkens bijis..[.] Lagfdigalla teize wiņņam: „Ko tu pakkan, nokaužees?”	LA 1855, 6p [K.F.J.Hugenbergers]

Es dfinnu lohpus gannibâ; Un mellais dukšis prahtigais, Tas bij mans draudfiņšch mihļakais.	LA 1858, 15, 60 [S. Kadegs]
Eij, tik škohlâ, ko tu knohšees, Mahzees rakštiht, – meldiņas! Ko ar dukši, kranzi plohšees, Kad ir laiks šmelt gudribas?!	LA 1861, 10, 40 [Šēnbergs]

Arī vārdnīcas dažus no suņu vārdiem reģistrēja kā sugasvārdus, piemēram, *dukšis* bija iekļauts gan K. Valdemāra un D. Mevesa, gan K. Ulmaņa vārdnīcās, *pakans* – K. Valdemāra un D. Mevesa, bet *krancis* – tikai K. Ulmaņa vārdnīcā. Pēdējais vārds jau bija ar senāku vēsturi un plašāku nozīmju gammu.

Pētījumā galvenā uzmanība veltīta pieciem suņu vārdiem – *Amis*, *Bobis*, *Dukšis*, *Krancis* un *Pakans* – un to apelatīviem (*amis*, *dukšis*, *krancis* un *pakans* iekļauti ME). Latviešu rakstu valodā jaunākais no šiem vārdiem ir *Bobis* (*bobis*), kas parādās 19. gadsimta 80. gadu periodikā (vācu avotos – jau 50. gados) un, spriežot pēc laikrakstu sludinājumiem, bija viens no populārākajiem suņu vārdiem 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta sākumā. Visi pieci suņu vārdi ir aizguvumi un kalpo par pietiekami daiļrunīgu valodu kontaktu ilustrāciju, lai gan lielākā daļa mūsdienu latviešu valodas runātāju tos neizjūt kā svešcilmes vārdus.

Literatūra

- Freimane 1993** – Freimane, Inta. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga: Zvaigzne, 1993.
- ME** – Milenbahs (Mülenbachs), Kārlis. *Latviešu valodas vārdnīca*. (Lettisch-deutsches Wörterbuch). Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. I sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1923–1925; II sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1925–1927; III sēj. Rīga: Kultūras fonds, 1927–1929; IV sēj. Rīga, 1929–1932.
- Skujiņa 1986** – Skujiņa, Valentīna. Apelativācija un sparācija kā vārddarināšanas paņēmieni. *Latviešu valodas kultūras jautājumi*, 22. laid. Rīga: Avots, 1986, 68–72.
- VPSV 2007** – *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Sast. autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2007.

Laimute BALODE

(LU Latviešu valodas institūts, Helsinku Universitāte)

JAUNĀKĀS TENDENCES LATVIEŠU ANTROPONĪMIJĀ

Trešās tūkstošgades pēdējo 10–15 gadu novērojumi liecina par pārmaiņām gan latviešu priekšvārdu izvēlē, gan arī uzvārdu lietošanas tradīcijās.

Arvien biežāk jaundzimušajiem tiek doti 2–3 vārdi, lai gan, pēc likuma, Latvijā ir atļauti ne vairāk kā divi vārdi. Kā otro vārdu bieži izvēlas ģimenē mantotu vārdu. Jauktajās ģimenēs divi vārdi bieži parāda abu vecāku nacionālo identitāti (*Džojija Anna, Ambra Laima*).

Vecāki izvēlas saviem bērniem vārdus, kas būtu internacionāli, viegli izrunājami, īsi, bez diakritiskajām zīmēm (*Martins*, nevis *Mārtiņš*; *Ainars*, nevis *Ainārs*), resp., būtu piemēroti Eiropas vai pat visas pasaules telpai. Arvien biežāk tiek aizgūti citu tautu personvārdi (*Amara, Braits, Lanese; Kirija Vēja, Railija Aina, Tasnima Rasa*).

Vecāki izvēlas oriģinalitātes ceļu – darina jaunvārdus uz latviešu valodas bāzes, lielākoties no dabas leksikas vai no abstraktas nozīmes etimoniem (*Kastanis, Režēda, Salna, Zemis; Ceriba, Džeja, Veiksma*) vai arī izraugoties ekstravagantus, pretenciozus vārdus (*Barons, Prezidents, Pīrats, Senjorita, Smaragda*).

Jaunvārdu darināšanā vērojama jau senāk pamanītā, bet mūsdienās pieaugošā tendence veidot divcelmu vārdus salikteņus, par pamatu ņemot tēva un mātes priekšvārdus (*Lidvaldis < Lidija + Valdis, Rītmārs < Rīta + Māris*).

Nereti vārdiem maina dzimti, resp., ierastais vīriešu dzimtes vārds kļūst par sieviešu personvārdu (*Gundars > Gundara*) un otrādi (*Zane > Zanis, Skaidrīte > Skaidrītis, Diāna > Diāns*).

Ir modē latviešu jaundzimušajiem dot toponīmiskas izcelsmes vārdus *Beverīna* (5 x), *Turaīda* (2 x).

Uzvārdu izvēles tradīciju maiņas vairāk skar sieviešu pēclaulību uzvārdus. Šķiet, ka arvien vairāk sieviešu izvēlas saglabāt savu meitas

uzvārdu vai vismaz lieto dubultuzvārdu. Dažreiz pēc laulībām abi partneri izvēlas kādu trešo kopīgo uzvārdu.

Referātā parādīti gan pēdējo gadu jaundzimušo izplatītākie vārdi, gan retie vārdi, kā arī sabiedrības attieksme pret tiem.

Literatūra

Balode 2012 – Balode, M. Sieviešu pēclaulību uzvārdu izvēle jauktajās latviešu-somu ģimenēs: metodoloģiskais un socioonomastiskais aspekts. *Zinātne, sabiedrība un nacionālā identitāte*. Valodniecības raksti. Rīga: Latviešu valodas institūts, 2012, 80–91.

PLMP – Pilsonības un migrācijas pārvaldes Personvārdu datubāze. Pieejama: <http://www.pmlp.gov.lv/lv/sakums/statistika/personvardu-datu-baze/>.

Siliņš 1990 – Siliņš, K. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1990.

Māris BALTIŅŠ

(Valsts valodas centrs)

UZVĀRDU ATVEIDE PERSONU APLIECINOŠOS DOKUMENTOS: MANTOJUMS UN TAGADNE

Par uzvārdu atveidi latviešu valodā personu apliecinošos dokumentos iespējams runāt tikai pēc valstiskās neatkarības nodibināšanas 1918. gadā. Tomēr pirms noteiktas kārtības izveides rakstība dokumentos bija atšķirīga atkarā no katra ierēdņa un indivīda izpratnes un valodas izjūtas, radot daudzas neskaidrības, kuru atbalsi var just vēl mūsu dienās. Galvenās problēmas bija saistītas ar sieviešu uzvārdu rakstību (tos līdz tam bieži rakstīja vīriešu dzimtes formā vai arī vispār bez galotnes) un latviešu alfabētā neesošu burtu lietojumu.

Kompetentu viedokli šai jautājumā sniedza Izglītības ministrijas Ortogrāfijas komisija savā 1924. gada 30. janvāra sēdē, kurā Jānis Endzelīns referēja par Zinātņu komitejas atzinumiem, ierosinot iedibināt tagad pieņemto kārtību, ka veidojamas uzvārdu sieviešu dzimtes formas. Par spīti iebildumiem izglītības ministrs Kārlis Straubergs ar 1924. gada 21. maija rīkojumu noteica, ka skolām jāievēro šie ieteikumi.

Pret šādu kārtību tika izvirzīti daudzi juridiskas dabas iebildumi, kas ir līdzīgi mūsu dienās dzirdētajiem (par personas identitāti un privāto dzīvi) un padarītu uzvārdus un to rakstību par jautājumu, kas pastāv ārpus valodas sistēmas. 1927. gada 15. februārī Saeima pēc plašām debatēm pieņēma Likumu par vārdu un uzvārdu rakstību dokumentos, kas gan noteica, ka jāievēro latviešu pareizrakstība, tomēr vienlaikus ieviesa sieviešu uzvārdu rakstību vīriešu dzimtē, paredzot iespēju iekavās rakstīt sieviešu dzimtes formu un uzvārda parasto formu.

Pēc valstiskās neatkarības zaudēšanas, 1941. gada pavasarī, LPSR Augstākās Padomes Prezidijs lēma par uzvārdu un vietvārdu rakstību, nosakot, ka sieviešu uzvārdus var pieprasīt rakstīt ar sieviešu dzimtes galotni, bet var arī palikt pie iepriekšējās rakstības. Kopumā tomēr pa-

domju laikā kārtība pamatā orientējās uz atšķirīgu vīriešu un sieviešu uzvārdu rakstību, protams, neizvairoties no zināmas nekonskvences.

Pēc valstiskās neatkarības atgūšanas sākās jauns posms, kura laikā Latvijā iedibinātā kārtība vairākkārt tikusi apstrīdēta Latvijas un starptautiskās tiesās. Galvenie iebildumi tika celti pret uzvārda transkripciju atbilstoši latviešu valodas principiem (*Mencena alias Mentzen pret Latviju*), pret galotnes pievienošanu (*Kuhareca alias Kuharec pret Latviju*) un diakritisko zīmju lietošanu (*Šiškina un Šiškins pret Latviju*). Kopumā Latvijā iedibinātā prakse, tiesnešu ieskatos, rada privātās dzīves ierobežojumu, bet tas ir ar likumu noteikts, tam ir leģitīms mērķis un tas nepieciešams demokrātiskas sabiedrības funkcionēšanai. Tāpēc noraidāmi jebkādi mēģinājumi uzskatīt uzvārdu rakstību saskaņā ar latviešu pareizrakstības principiem par piespiedu latviskošanu. Arī spriedumi par citu valstu gadījumiem (piem., *Malgožata Runevič-Vardyn* lieta) norāda, ka valstij ir tiesības dokumentos ievērot savas valsts rakstības sistēmu.

Ojārs BUŠS (LU Latviešu valodas institūts),
Renāte BUROVA (Latvijas Universitāte),
Karolīna GAVRILOVA (Latvijas Universitāte),
Elīna KUPŠE (Latvijas Universitāte)

ZOONĪMIKA: DAŽAS MŪSDIENU TENDENCES PASAUĻĒ UN LATVIJĀ

Tradicionālos zoonīmijas pētījumos, kādi gan Latvijā, gan citur pasaulē īstenoti pēdējo 50–60 gadu laikā, dažādos (etimoloģijas, motivācijas, struktūras) aspektos ir ticis analizēts pētnieka apzinātais zoonīmu kopums jeb korpuss (skat., piem., latviešu zoonīmu atsevišķu paveidu – govju, kaķu, suņu vārdu – apskatus: Zemzare 1971; Bankavs 2003; Štrausa 2008; Bušs 2009). Zoonīmu motivācija šajos pētījumos raksturota zināmā mērā hipotētiski, spriežot par to no apkopotajiem zoonīmiem.

Jaunākajā laikā (pēdējos 10–15 gados) onomastikā strauji pieaug socioonomastisku pētījumu īpatsvars un arī zoonīmikā parādās pētījumi, kas balstās uz sociolingvistiskas ievirzes aptaujām. Pazīstamā mazāk tradicionālo onomastikas jomu pētniece Angelika Bergīna (*Bergien*) pēdējā Starptautiskajā onomastikas zinātņu kongresā Glazgovā nolasīja referātu par *mājdzīvnieku vārdiem kā seismogrāfisku instrumentu mainīgajā sabiedrībā*. Autore Vācijā veikusi vairāk nekā 600 mājdzīvnieku (kaķu un suņu) īpašnieku aptauju un secinājusi, ka pārmaiņas sociālajā un kultūras vidē ietekmē arī vārdu došanu mājdzīvniekiem, spēcīgāka kļūst dzīvnieku „humanizācijas” tendence (varbūt to varētu saukt par antropomorfizācijas jeb cilvēciskošanas tendenci), mājdzīvnieku vārdos atspoguļojas dzīvnieku īpašnieku sapņi un noslieces (Bergien 2014).

2015. gada rudenī Latvijā tika veiktas trīs nelielākas suņu vai kaķu īpašnieku aptaujas (katrā no tām komentēti apm. 50 vārddošanas gadījumi). Šajās aptaujās konstatēti gan tipiskie un jau sen apzinātie vārddošanas motivācijas paveidi, no kuriem, šķiet, visparastākais ir dzīvnieku izskata īpatnību izmantojums par motivētājpazīmi (piem.,

suņi – *Lācis* ‘mazs un pūkains’, cits *Lācis* ‘liels, melns un rūcīgs’ [uzskatāma ilustrācija tam, ka viena un tā paša vārda motivācija var būt krasi atšķirīga], *Cars* ‘uz pieres ir tāds kā kronītis’, kažis *Matrozijs* ‘strīpains’), gan arī, piemēram, A. Bergīnas minētais īpašnieka interešu un noslieču atspoguļojums (*Nato* – robežsardzes darbinieka suns). Mūsdienīga tendence ir vārda došanu mājdzīvniekam īstenot kā humora izpausmi, piemēram, mazu baltu klēpja sunīti nosaucot vārdā *Barbos*, kam atbilstīgais krievu valodas vārds (*Барбос*) apelatīvējies kā liela un dusmīga suņa apzīmējums (līdzīga tendence izmantot inversu vēstījumu kļūst samērā populāra mūsdienu ergonīmijā, sal. veikala nosaukumu *Nekas sevišķs*).

Literatūra

- Bankavs 2003** – Bankavs, A. Ievads felinoloģijā (valodnieciskais aspekts). *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums, 7. Red. kol. vadītāja B. Laumane. Liepāja: LiePa, 2003, 26–30.
- Bergien 2014** – Bergien, A. Pet Names as Seismographic Instruments in a Changing Society. *25th International Congress of Onomastic Sciences. 25th–29th August 2014 Glasgow. Abstracts*. University of Glasgow, 15. Pieejams: www.icos2014.com/wp-content/uploads/ICOS-2014-List-of-Abstracts-v3.pdf.
- Bušs 2009** – Bušs, O. Neliels ieskats latviešu zoonīmijā: daži vērojumi par suņu vārdiem. *Humanitāro Zinātņu Vēstnesis*, 15. Daugavpils: DU Humanitāro zinātņu fakultāte, 2009, 62–67.
- Štrausa 2008** – Štrausa, I. Ko stāsta govju vārdi Ukru pagastā? *Linguistica Lettica*, 17. Latviešu valodas institūta žurnāls. Rīga, 2008, 157–176.
- Zemzare 1971** – Zemzare, D. Par govju vārdiem latviešu valodā. *Baltistica*, VII (2). Vilnius, 1971, 189–200.

Anita BUTĀNE

(LU Latviešu valodas institūts)

ĪPAŠI VĀRDI JEB ĪPAŠVĀRDI

Lietvārdi kā nomenu daļa aprakstīti un analizēti jau Senajā Grieķijā – 5. gs. p. m. ē. Protagors nošķīris lietvārdu dzimtes (par to skat. Blese 1922, 34; Šmits 1934, 21), 4. gs. p. m. ē. Aristotelis lietvārdus apcerējis iepretim darbības vārdiem, uzsverot, ka lietvārdiem ir locījumi, bet nav laika pazīmes (skat. „Poētikas” tulkojumu latviešu valodā: Aristotelis 2008, 91).

Vēlāk, 3. gs. p. m. ē., stoīķis Hrisips lietvārdus jau esot sadalījis sugasvārdos un īpašvārdos (par to skat. Blese 1922, 34; Nicolaisen 1995, 385).

Īpašvārdi tradicionāli aplūkoti arī latviešu valodas aprakstos – piemēram, Andrejs Stērste savā grāmatā „Vadonis latviešu valodas mācībā tautas skolām” (1882) norādījis, ka starp redzamu priekšmetu nosaukumiem jānodala sugas vārdi, īpašvārdi, kopības vārdi un vielas vārdi un ka īpašvārdi, piemēram, *Rīga* un *Daugava*, nošķir vienu priekšmetu no veselās sugas vienādu priekšmetu (Stērste 1882, 6). Kā redzams šajā un citos jēdziena skaidrojumos, parasti uzsvērta īpašvārdu spēja īpaši nosaukt (nošķirt, izšķirt) vienu pie kādas sugas (kārtas, klases) piederīgu personu, lietu, priekšmetu jeb objektu.

Līdzās terminam *īpašvārds* attiecīgā jēdziena apzīmēšanai latviešu valodā laika gaitā izmantoti arī citi nosaukumi, piemēram, Indriķis Alunāns tos dēvējis par īpašiem vārdiem (Alunāns 1871, 5), Oto Plačs – par vienvārdiem (Plačs 1889, 4), Pēteris Šmits – par pašvārdiem (Šmits 1910, 5–6).

Termina sinonīmi izraisījuši dažādus vērtējumus un viedokļus, piemēram, Jēkabs Dravnieks, atsaucoties uz Pētera Šmita rakstu „Par svešu pašvārdu rakstību”, atzinis: „[...] Šmita kgs lieto līdz šim pie mums parastā *īpašvārda* vietā *pašvārdu*. Kamdēļ tad tas vajadzīgs? Es atrodu, ka *pašvārds* šai nozīmē neder. Arī citās valodās lieto šē vārdu,

kurš saskan ar latv. *īpašvārdu* (lat. *nomen proprium*, fr. *nom propre*, vāc. *Eigenname*, kr. *собственное имя* u. c.)” (Dravnieks 1922, 3)

Jēdziena *īpašvārds* apzīmējumu analīze liecina, ka mūsdienās izmantotais latviešu valodniecības termins *īpašvārds* lietots jau 19. gadsimtā, bet papildus tam meklēti arī citi apzīmējumi, kas vērtēti dažādi.

Literatūra un avoti

Alunāns 1871 – Alunāns, Indriķis. *Krievu valodas mācība*, I daļa. Rīga, 1871.

Aristotelis 2008 – Aristotelis. *Poētika*. Tulk. Augusts Ģiezens. Ināras Ķemereres un Ojāra Lāma red. Rīga: Jāņa Rozes apg., 2008.

Blese 1922 – Blese, Ernsts. *Ievads valodniecībā*. Rīga: Latvijas Augstskola, 1922.

Dravnieks 1922 – Dravnieks, Jēkabs. Par īpašvārdu rakstību. *Latvis*, 1922, Nr. 294, 3.

Nicolaisen 1995 – Nicolaisen, Wilhelm Fritz Hermann. Name and Appellative. *Namenforschung: Ein internationales Handbuch zur Onomastik*, Vol. 1. Berlin: de Gruyter, 384–393.

Plačs 1889 – Plačs, Oto. *Vadons latviešu valodas mācībā pagastu skolām*. Rīga, 1889.

Stērste 1882 – Stērstu, Andrejs. *Vadonis latviešu valodas mācībā tautas skolām*. Rīga un Tērbata, 1882.

Šmits 1910 – Šmits, Pēteris. Kāds vārds par latviešu pareizrakstību. *Dzimtenes Vēstnesis*, 1910, Nr. 31, 5–6.

Šmits 1934 – Šmits, Pēteris. *Ievads valodniecībā*. Rīga: Valtera un Rapas akc. sab., 1934.

Gintautas GRIGAS

(Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institutas),

Jolita VALEIKAITĖ

(Kauno technologijos universitetas)

AUTOMATINIS LIETUVIŠKŲ VARDŲ LINKSNIIVIMAS PROGRAMŲ DIALOGUOSE

Programose, kuriose vyksta komunikacija tarp kompiuterio ir žmogaus arba tarp atskirų asmenų, būna automatiškai generuojamų frazių, į kurias įtraukiami asmenų vardai, kurių gramatinės formos turi derėti prie kitų žodžių, pavyzdžiui: „Sveiki, *Jonai*“ (šauksmininkas), „*Jonas* nori įtraukti *Juratę* į draugų sąrašą“ (vardininkas ir galininkas). Tokių frazių gausu pokalbių ir socialinių tinklų programose. Pavyzdžiui, pokalbių programoje „Pidgin“ yra panaudoti šeši iš septynių vardų linksnių (išskyrus vietininką) (Dagienė 2010, 211).

Asmenų vardus programa gali paimti iš į tą programą užsiregistravusių asmenų duomenų. Tačiau registracijos duomenyse nurodoma tik pagrindinė vardo forma – vardininko linksnis. Lietuvių kalboje yra penkios linksniuotės ir dvylika paradigmu, į kurias daiktavardžiai skirstomi pagal vienaskaitos vardininko ir daugiskaitos naudininko galūnes (DLKG 1997). Tačiau registruojantis neprašoma pateikti daugiskaitos naudininko. Bet yra faktorių, kurie galėtų pagelbėti programai nustatyti visas reikalingas linksnių formas vien iš vardininko. Viena, vardų daugiskaita programose praktiškai nevartojama. Antra, ne kiekvienas daiktavardis gali būti asmens vardas.

Turėdami tai omenyje, paanalizavome Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) rekomenduojamų vardų linksniavimą. Pasirodo, įvertinus ne tik galūnę, bet ir kamiengalio priebalses *d* ir *t* galima vienareikšmiškai nustatyti visų vyriškų vardų linksniavimą vien iš vardininko. Su moteriškais vardais sudėtingiau. Yra vardų, pavyzdžiui, *Naktis*, *Ugnis*, *Viltis*, turinčių tokį pat kamiengalį ir galūnę kaip ir kai kurie vyriški vardai (pvz., *Rytis*), bet linksniuojami skirtingai. Jeigu

asmens registracijos duomenyse nurodoma ir asmens lytis, problemų nekyla.

Mūsų laimei tokių išskirtinių vardų nedaug. Minėtame vardų sąrašė radome tik tris aukščiau paminėtus. Todėl taisyklių sąrašą papildžius trimis taisyklėmis nebelieka problemos ir šiuo atveju. Taigi galima parengti algoritmą, kuris, įtrauktas į programą, galėtų pateikti vardą pageidaujama linksniu.

Su vardų linksniavimu susiduriama ir kitose sintetinėse kalbose. Preliminariai paanalizavę latviškų vardų linksniavimą (LVG 2013, 358–367) pastebėjome, kad jiems taip pat galima būtų sudaryti analogiškas taisykles, tik taisyklių būtų daugiau, nes yra daugiau priebalsių kaitos atvejų.

Literatūra

Dagienė 2010 – Dagienė, V.; Grigas, G.; Jevsikova, T. *Programinės įrangos lokalizavimas*. Vilnius: Matematikos ir informatikos institutas, 2010.

DLKG 1997 – *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1997.

LVG 2013 – *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2013.

VLKK – *Vardai VLKK*. Pieejams: <http://vardai.vlkk.lt/>.

Sigita IGNATJEVA

(Liepājas Universitātes Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte)

**DAŽI ANTROPONĪMI UN ZONĪMI
DŽ. DŽOISA ROMĀNA „ULISS”
LATVIEŠU UN KRIEVU TULKOJUMOS**

Lai gan Džeimss Džoiss, atšķirībā, piemēram, no Rūela Tolkīna un Džoannas K. Roulingas, romānā „Uliss” nav plaši izmantojis onimizāciju, veidojot antroponīmus un zoonīmus, atsevišķi onimizācijas gadījumi tomēr ir sastopami, un tas dod romāna tulkotājiem dažādas iespējas šos īpašvārdus atveidot tulkojumā.

Atsevišķos gadījumos Dž. Džoiss veidojis antroponīmus (romāna tēlu vārdus, iesaukas un palamas) kā konkrētu personu raksturotājus, tāpat arī ironijas un satīras, kariķēšanas nolūkos. Antroponīmi un zoonīmi nereti lietoti vārdu spēlēs. Līdz ar to romānā veidojas savdabīgas attiecības starp īpašvārdiem un attiecīgajiem sugasvārdiem, taču romāna tulkojumos ne vienmēr tās izdevies parādīt.

Ne „Ulisa” tulkotājs latviešu valodā Dzintars Sodums, ne tulkotāji krievu valodā Viktoris Hinkis un Sergejs Horužijs antroponīmu un zoonīmu tulkošanā nav turējušies pie viena principa – dažreiz izmantota transkripcija, bet citreiz tulkota vārda nozīme (nozīmes).

Antroponīmu un zoonīmu tulkojumu nosaka ne tikai tulkotāju pašu apzināta izvēle katrā atsevišķā gadījumā, ņemot vērā šo īpašvārdu funkciju romāna tekstā, bet arī īpašvārdu, īpaši antroponīmu, tulkošanas normas un tradīcijas attiecīgajā valodā, tomēr tas nenozīmē, ka vienādas normas un tradīcijas dažādās kultūrās rezultēsies vienā un tajā pašā tulkošanas paņēmienā. „Ulisa” krievu un latviešu tekstā antroponīmu un zoonīmu tulkojumos bieži izmantotas atšķirīgas pieejas, turklāt arī vienas pieejas gadījumā tulkojumi mēdz būt ļoti atšķirīgi.

Gan latviešu, gan krievu tulkojumā nozīmīga vieta ierādīta tulkotāju (latviešu izdevumā – arī redakcijas) komentāriem un piezīmēm; tās palīdz saprast ar īpašvārdiem saistītās konotācijas, bet to saturs un/vai apjoms abās valodās mēdz būt atšķirīgs, līdz ar to tulkojuma lasītājam sniedzot atšķirīgus priekšstatus.

Tatjana JEVSIKOVA

(Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institutas)

NAUJAUSI LIETUVIŠKI KOMPIUTERIJOS ŽODYNAI

Kompiuterija yra ta sritis, kurios terminija labiausiai keičiama ir nuolat atnaujinama. Nuolatatos kuriamos naujos technologijos, kurios skatina ir naujų terminų kūrimą. Klausimai „Kuris terminas teiktinas tam tikrai kompiuterijos sąvokai įvardyti? Ką reiškia viena ar kita kompiuterijos sąvoka? Koks lietuviškas terminas atitinka tam tikrą anglišką terminą?“ aktualūs visų sričių (ne tik informatikos) mokslininkams, įvairių dalykų dėstytojams, mokytojams, studentams, moksleiviams ir daugumai informacinių technologijų vartotojų. Atsakymus į šiuos klausimus gali padėti rasti nauji arba atnaujinti kompiuterijos žodynai, parengti Vilniaus universiteto Matematikos ir informatikos institute: Enciklopedinis kompiuterijos žodynas, Aiškinamasis kompiuterijos terminų žodynas, Anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos žodynas. Žodynuose teikiami ir aprašomi ne tik pagrindiniai, šiuo metu plačiai vartojami kompiuterijos ir informatikos terminai, bet ir nauji lietuviški terminai, kurių kūrimą skatina informacinė ir technologinė pažanga, programinės įrangos lokalizavimo plėtra.

„Enciklopediniame kompiuterijos žodyne“ (Dagienė, Grigas, Jevsikova 2014) (sutrumpintai EKŽ) pateikiami ne vien terminai, o kompiuterijos leksika, kuria reiškiamos kompiuteriui duodamos komandos (pvz.: *didinti, idėti, filtruoti*), juo atliekami veiksmai, įvardijamos daiktų ar reiškinių savybės (pvz.: *dvejtainis, objektinis, baitinis*) ir pan. Jame galima rasti ne tik leksinių vienetų apibrėžtis, bet ir išsamesnių paaiškinimų, pavyzdžių, iliustracijų.

Leksiniai vienetai ne tik sukirčiuoti, bet pateikiama ir garsinė informacija – taisyklingas žodžių tarimas. Pirmasis šio žodyno leidimas, turintis apie 2000 leksinių vienetų, išėjo 2005 m. Dabar turime jau ketvirtą leidimą, turintį apie 4600 leksinių vienetų.

Anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos žodynas (Dagys, Dagienė, Grigas, Jevsikova 2014) turi per 19 000 leksinių vienetų. Jo poaibis (leksiniai vienetai, kurie įeina į EKŽ) susieti saitais su EKŽ leksinių vienetų straipsniais.

„Aiškinamasis kompiuterijos terminų žodynas“ (Dagienė, Jevsikova 2014) (sutrumpintai AKTŽ) – naujas žodynas, kurį sudaro apie 5200 terminų straipsnių. Tai informatikos specialistų pripažinti ir kalbininkų terminologų teigiamai įvertinti terminai. Nuo EKŽ ir anksčiau publikuotų kompiuterijos ir susijusių sričių žodynų AKTŽ skiriasi tuo, kad čia nėra bendrosios kompiuterijos leksikos, tai – išskirtinai tik terminų žodynas. Būtinai termino straipsnio elementai – terminas, juo įvardijamos sąvokos apibrėžtis ir atitikmuo (-enys) anglų kalba. Sąvokos apibrėžiamos glaustai ir tiksliai, pateikiami ryšiai su kitais žodyne esančiais terminais. Žodyne pateikiami ir vartosenoje vis dar pasitaikantys neteiktini terminai su nuoroda į teiktiną terminą. 2012–2014 m. buvo parengti žodyno elektroniniai ištekliai, o 2016 m. šis žodynas bus išleistas ir popierine forma.

Visi čia nagrinėjami žodynai teigiamai įvertinti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos. Žodynų elektroniniai ištekliai integruoti į svetainę „Raštija.lt“ (www.raštija.lt).

Literatūra

- Dagys, Dagienė, Grigas, Jevsikova 2014** – Dagys, V.; Dagienė, V.; Grigas, G.; Jevsikova, T. *Anglų–lietuvių kalbų kompiuterijos žodynas*, 2014. Piecjam: <http://www.raštija.lt>.
- Dagienė, Grigas, Jevsikova 2014** – Dagienė, V.; Grigas, G.; Jevsikova, T. *Enciklopedinis kompiuterijos žodynas*, 2014. Piecjam: <http://ims.mii.lt/EKŽ/>, <http://www.raštija.lt>.
- Dagienė, Jevsikova 2014** – Dagienė, V.; Jevsikova, T. *Aiškinamasis kompiuterijos terminų žodynas*. 2014. Piecjam: <http://www.raštija.lt>.

Santa JĒRĀNE

(LU Latviešu valodas institūts)

VĀRDI VĀRDNĪCĀS: DAŽAS VĀRDNĪCU MIKROSTRUKTŪRAS INTERPRETĀCIJAS

Mikrostruktūra ir viens no vārdnīcu struktūras aspektiem. Kā sinonīms šim terminam bieži tiek lietots termins *vārdnīcas mikrostruktūra* (skat., piem., Jakaitienē 2005, 36; VPSV 2007, 233), pieņemot, ka *mikrostruktūra* un *vārdnīcas mikrostruktūra* nozīmē vienu un to pašu. Vienā no tradicionālajām un teorētiskajā literatūrā visplašāk sastopamajām interpretācijām mikrostruktūra tiek skaidrota kā vārdnīcas šķirklja struktūra (skat., piem., Jakaitienē 2005, 36; VPSV 2007, 233; Melnikienē 2009, 207; Svensén 2009, 344). Tomēr pastāv arī vairākas citas šā termina izpratnes.

Klasiskajā vārdnīcu struktūras koncepcijā tiek uzskatīts, ka lemma jeb šķirklja vārds nepieder pie mikrostruktūras. Tātad saskaņā ar šādu koncepciju mikrostruktūru definēt kā šķirklja struktūru nebūtu korekti, jo mikrostruktūru veido nevis viss šķirklis, bet tikai par lemmu sniegtā informācija. Tāpēc vairākos darbos mikrostruktūra tiek definēta nevis kā šķirklja struktūra, bet kā informācijas izkārtojuma struktūra vārdnīcas šķirklī (Bergenholtz, Tarp 1995, 200; Heid 2013, 32; Nielsen 1994, 219).

Ņemot vērā, ka mikrostruktūra ir informācijas izkārtojums struktūrā, visai pamatots ir secinājums, ka termins *mikrostruktūra* attiecināms tikai uz šķirklja struktūru (pareizāk – daļu no šķirklja), bet ne visas vārdnīcas struktūru (resp., nebūtu pareizi visas vārdnīcas mikrostruktūru identificēt ar šķirklju struktūru) (Nielsen 1994, 221). Drīzāk būtu jāteic, ka šķirklju struktūra ir daļa no vārdnīcas struktūras.

Piemēram, vācu leksikogrāfi Francs Jozefs Hausmanis (*Franz Josef Hausmann*) un Herberts Ernsts Vīgands (*Herbert Ernst Wiegand*), rakstot par mikrostruktūru, lieto apzīmējumu *šķirklja mikrostruktūra* (nevis vārdnīcas mikrostruktūra!), ar šķirklja mikrostruktūru saprotot lineāri kārtotas informācijas kopumu, kas seko pēc šķirklja vārda (Hausmann, Wiegand 1989, 340).

Tomēr šāda mikrostruktūras izpratne ir diskutabla, jo noteikta informācija var būt dota arī pirms šķirkļa vārda. Piemēram:

*LAIMINTĀ (3^a) liet., trump. *Láimē*; piesagos *-inta* vedinys iš liet. *láimė* (LVKŽ 2009; 2008);

***priparódyti** tr. ‘argumentais įtikinti’ (LKŽe).

Tātad viena iespēja būtu atzīt, ka informācija, kas atrodas pirms šķirkļa vārda, formāli neiekļaujas šķirkļa mikrostruktūrā, tomēr šādu interpretāciju būtu grūti pamatot, jo šajā gadījumā svarīgi ir nevis tas, kur attiecīgais simbols ir novietots, bet tas, ka informācija, ko simbols ietver, attiecas uz šķirkļa vārdu.

Vēl viens interesants gadījums, kam būtu pievēršama uzmanība, runājot par mikrostruktūru, ir vārdnīcas, kurās šķirkli veido tikai šķirkļa vārds bez kādas citas semantiskas vai gramatiskas informācijas. Tādas visbiežāk ir pareizrakstības vārdnīcas. Pieņemot domu, ka lemma nepieder mikrostruktūrai, būtu jāatzīst, ka šāda tipa vārdnīcas šķirkļiem nav mikrostruktūras.

Literatūra

Bergenzoltz, Tarp 1995 – Bergenholtz, Henning; Tarp, Sven. *Manual of Specialised Lexicography*. Amsterdam/Philadelphia, 1995.

Hausmann, Wiegand 1989 – Hausmann, Josef, Franz; Wiegand, Ernst, Herbert. Component Parts and Structures of General Monolingual Dictionaries: A Survey. *Wörterbücher. Dictionaries. Dictionnaires. An International Encyclopedia of Lexicography*. Ed. F. J. Hausmann et al. Berlin: De Gruyter, 328–360.

DL – Hartmann, Reinhard; James, Gregory. *Dictionary of Lexicography*. London: Routledge, 2001.

Heid 2013 – Heid, Ulrich. Textual structures in printed dictionaries: An overview. *Dictionaries. An International Encyclopedia of Lexicography. Supplementary volume*. Ed. R. Gouws et al. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton, 2013.

Jakaitienė 2005 – Jakaitienė, Evalda. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2005.

Melnikienė 2009 – Melnikienė, Danguolė. *Dvikalbiai žodynai Lietuvoje: megastruktūros, makrostruktūros ir mikrostruktūros ypatumai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2009.

Nielsen 1994 – Nielsen, Sandro. *The bilingual LSP dictionary. Principles and practice for legal language*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1994.

Avoti

LKŽe – Lietuvių kalbos žodynas. Pieejams: <http://lkzd.lki.lt/Zodynas/Visas.asp>.

LVKŽ – *Lietuvių vardu kilmės žodynas*. Sud. K. Kuzavinis, B. Savukynas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009 (1987, 2007).

Regīna KVAŠĪTE

(Šauļu Universitāte)

PAR VIDZEMI LIETUVISKI: VIETVĀRDU ATVEIDE

Citvalodu īpašvārdu atveide un lietošana valodnieku redzeslokā nonāk gan Latvijā, gan Lietuvā. Teorētiskās latviešu īpašvārdu atveides lietuviešu valodā nostādnes un to praktiskais lietojums, kā arī laika gaitā notikušās pārmaiņas skatītas ne vienā vien pētījumā. Rakstos un referātos analizētas visas īpašvārdu semantiskās grupas (personvārdi, vietvārdi un simboliskie nosaukumi): to atveides pēc izrunas principi un gramatiskie aspekti, atsevišķi aplūkoti Latvijas vietvārdi pēc administratīvi teritoriālā iedalījuma: Zemgale (2008), Latgale (2010), Kurzeme (2015) (Kvašytė 2012; 2014; Kvašīte 2013). Referātā tiks analizēti Vidzemes vietvārdi.

Lai sasniegtu pētījuma mērķi – noskaidrotu vietvārdu atveides un lietošanas tendences –, izveidota lietuviešu-latviešu (1964; 1995) un latviešu-lietuviešu (1977; 2003) valodas vārdnīcu ģeogrāfisko nosaukumu pielikumos un citās vārdnīcās iekļauto Vidzemes vietvārdu kopa. Praktiskā lietošana analizēta, skatot laikrakstu un žurnālu publikācijas, kā arī tūristiem adresētos izdevumus.

Vietvārdi sadalīti vairākās semantiskajās grupās: reģiona nosaukumi, pilsētu un citu apdzīvotu vietu nosaukumi, ūdenstilpju nosaukumi. Pievērsta uzmanība arī vietvārdu lietošanai simboliskajos nosaukumos, kur, pēc teorētiskajām nostādnēm, tiem ir jābūt avotvalodas formā.

Jāsecina, ka visvienkāršāk ir atveidot vietvārdus, kuros nav specifisku latviešu valodas diakritisko zīmju (*Sigulda*, *Krimulda*, *Turaida*; *Gaujā*). Par tradicionāliem uzskatāmi, piemēram, upes nosaukums *Dauguva* (šis vietvārds ir iekļauts arī Latgales vietvārdu kopā). Plaši zināms ir galvaspilsētas nosaukums – lietuviski *Ryga* –, kurš netiek uztverts kā atveidojams īpašvārds. Kā sarežģītāki jāmin Vidzemes vietvārdi, kuros ir burts *o* (lietuviski tas jāatveido pēc izrunas): *Kokenese*

(liet. *Kuoknese*), *Madona* (liet. *Maduona*), *Ogre* (liet. *Uogre*). Taču visvairāk grūtību lietuviešiem sagādā Vidzemes pilsētas *Cēsis* nosaukums. Šī vietvārda forma gramatiski asociējas ar II deklinācijas resp. vīriešu dzimtes lietvārdiem, tāpēc tā arī tiek lietota un locīta. Ļoti reti publicējās sastopama pareizi lietuviskota forma *Cēys*. Izmaiņas teorētiskajās nostādnēs, piemēram, salikto vietvārdu ar *-kalns* u. tml. galotnes atveidot ar *-as*, nevis *-is*, kā tas tika darīts agrāk, ir atstājušas ietekmi uz to lietojumu praksē (liet. *Uozuolkalnas*).

Vidzemes, tāpat kā citu Latvijas reģionu, vietvārdi lietuviski var tikt lietoti gan tradicionālās formās, gan atveidoti pēc izrunas. Kaut gan teorētiskās vietvārdu atveides normas ir spēkā jau sen, laika gaitā notikušas tikai nelielas izmaiņas, turkāt daudzi vietvārdi iekļauti plaši pieejamās vārdnīcās, ne visas tās tiek ievērotas praksē.

Literatūra

- Kvašytė 2014** – Kvašytė, R. Latvių kalbos tikriniai žodžiai lietuviškai: normos ir jų kaita. *Gimtoji kalba mokykloje* II. Straipsnių rinkinys. Sud. ir ats. red. O. L. Gudzinevičiūtė. Šiauliai: Lucilijus, 2014, 42–49.
- Kvašite 2013** – Kvašite, R. Par Latviju lietuviski: įpašvārdu atveide presė. *Valodas prakse: vėrojumi un ieteikumi*, 8. Atb. red. A. Kalnača. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 2013, 32–42.
- Kvašytė 2012** – Kvašytė, R. *Tarp Lietuvos ir Latvijos: lingvistinės paralelės. Starp Lietuvos un Latviju: lingvistiskās paraleles*. Mokslinių straipsnių rinkinys. Zinātnisko rakstu krājums. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012.

Solvita POŠEIKO

(Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmija,
Reģionālistikas zinātniskais institūts)

BRĪVĪBAS IELAS LINGVISTISKĀ BRĪVĪBA VAI NEBRĪVE?

Brīvības iela Rīgā kā viena no galvenajām ielām dažādos laikos ir atainojusi un joprojām atklāj sava laika valodas politiku un pārvaldību, noteiktas kultūrzīmes un vērtību atainojošus konceptus, iezīmējot arī dažādus sociālos procesus galvaspilsētā.

Tā kā līdz šim mērķtiecīgi lingvistiskās ainavas izpēte ir veikta tikai Latvijas reģionālajās pilsētās (Martens 2010; Lazdiņa 2013; Pošeiko 2015), šajā pētījumā ir plānota publiskās informācijas apzināšana vienas ielas garumā Rīgā.

Mutiskā ziņojumā tiks prezentēti Brīvības ielas lingvistiskās ainavas izpētes rezultāti, uzmanību pievēršot diviem tematiskajiem jautājumiem:

1) **valodu lietojums un funkcionalitāte dažādos teksta žanros**, mēģinot atbildēt uz jautājumu, cik brīva vai nebrīva ir valsts valodas dominante un/vai valodu daudzveidība Brīvības ielā;

2) **starptautisko un vietējo uzņēmumu nosaukuma zīmes, ergonīmu izveides principi un loma reklāminformācijā**, raksturojot, cik brīva vai nebrīva ir ārvalstu uzņēmumu reklāminformācijas atveide vai pielāgošana Latvijas tirgum un cik plaša un daudzpusīga ir vietējo uzņēmumu nosaukumu izveides kreativitāte un lokālās savpatnības izcelšana.

Abi jautājumi tiks skatīti nacionālisma, globalizācijas un glokalizācijas teoriju kontekstā (Salazar 2008, 2010; Bauman 2013; Raudometof 2005, 2014), to šaurākā izpratnē interpretējot valsts valodas lomu, svešvalodu redzamību un valodu kontaktu veidus, kā arī biežāk konstatēto leksēmu aktualizāciju nosaukuma zīmēs, bet plašākā izpratnē – diskutējot par uzņēmumu, ielas un pilsētas reprezentācijas

lingvistiskajiem paņēmieniem un līdzekļiem, kopējo vēstījumu un publiskās informācijas nodošanu vietējiem iedzīvotājiem un pilsētas viesiem.

Literatūra

- Bauman 2013** – Bauman, Z. Glocalization and hibridity. *Glocalism: Journal of Culture, Politics and Innovation*, 2013. Pieejams: www.glocaljournal.net [skatīts: 07.02.2016].
- Lazdiņa 2013** – Lazdiņa, S. A transition from spontaneity to planning? Economic values and educational policies in the process of revitalizing the regional language of Latgalian (Latvia). *Current Issues in Language Planning*, 2013, 382–402.
- Marten 2010** – Marten, H. F. Linguistic Landscape under Strict State Language Policy: Reversing the Soviet legacy in a regional centre in Latvia. Shohamy, E., Ben-Rafael, E., Barni, M. (eds., 2010). *Linguistic Landscape in the City*. Bristol: Multilingual Matters, 2010, 115–132.
- Pošeiko 2015** – Pošeiko, S. *Valodu daudzveidība un funkcionalitāte pilsētu publiskajā telpā: Baltijas valstu lingvistiskā ainava*. Promocijas darbs. Rīga: LU, 2015.
- Roudometof 2005** – Roudometof, V. (2005). Transnacionalism, cosmopolitanism and glocalization. *Current Sociology*. Vol. 53 (1), 2005, 113–135.
- Roudometof 2014** – Roudometof, V. Nationalism, globalization and glocalization. *Thesis Eleven*. Vol. 122(1), 2014, 18–29.
- Roudometof 2015** – Roudometof, V. Theorizing glocalization: three interpretations. *European Journal of Social Theory*, 2015, 1–18.
- Salazar 2008** – Salazar, N. *Envisioning Eden: A glocal ethnography of tour guiding*, 2008. Pieejams: <http://repository.upenn.edu/dissertations/AAI3328645> [skatīts: 07.01.2016].
- Salazar 2010** – Salazar, N. From local to global (and back): toward glocal ethnographies of cultural tourism. *Cultural Tourism Research Methods*, 2010, 188–198.

Sanda RAPA

(LU Latviešu valodas institūts)

BLŪDAS UN ABRAS LATVIJAS VIETVĀRDOS

Tiek uzskatīts, ka vietvārdi lielākoties ir metonīmiski – sugasvārds īpašvārdā ienāk caur kādu ārēju sakaru un objekts vārdu iegūst no kādas tā daļas nosaukuma. Metaforisku nosaukumu jeb tādu vietvārdu, kas radušies uz divu priekšmetu ārējās līdzības pamata, ir mazāk, taču tie visvairāk tiecas izteikt ģeogrāfiska objekta formu. Lai gan vietvārdos izmantoto sugasvārdu kopums ir daudzveidīgs un pilnībā grūti aptverams, parasti, jau uzlūkojot vien metaforisku vietvārdu kopumu, uzreiz ir pamanāmas vairākas leksiski semantiskās grupas, kas visbiežāk motivē vietvārda rašanos: tie ir ķermeņa daļu nosaukumi, saimniecības priekšmetu nosaukumi, celtniecības un radniecības termini. Referātā tiks analizēti Latvijas vietvārdos atrastie saimniecības priekšmetu nosaukumi, kam līdz šim uzmanību baltu vietvārdu sakarā pievērsusi tikai ģeogrāfiskās nomenklatūras vārdu pētniece Lidija Ņevska (Nevskaja 1977).

Lai gan saimniecības priekšmetu nosaukumi vietvārdos var iekļūt abu semantisko pārnese (metaforas un metonīmijas) ceļā, visbiežāk sastopams metaforisks pārnese – salīdzinājums uz ārējās līdzības pamata. Saimniecības priekšmetu nosaukumi aiz ķermeņa daļu terminiem ir otra lielākā metaforisko vietvārdu motivējošā leksiski semantiskā grupa, taču regulāri vietvārdos sastopami tikai seši apelatīvi – *abra* (arī *mulda*), *blūda*, *gulta*, *ķeršns*, *laiva*. Visas šīs leksēmas nosauc reljefa padziļinājumus – parasti ielejas, gravas, bedres, alas, ūdens dziļumus – un vietvārdos jau ieguvušas nomenklatūras funkciju, kas vienlaikus var raksturot arī ģeogrāfiskā objekta fiziskās īpašības.

Atšķirībā no ķermeņa daļu nosaukumiem, kas rāda arī cilvēces arhetipiskos priekšstatus par zemi kā dzīvu būtni, šīs grupas nosaukumi ir izteikti metaforiski. Aprakstot šādu nosaukumu rašanās apstākļus, teicēji vienmēr uzsveruši ģeogrāfiskā objekta līdzību ar priekšmetu. Šāds metaforiskās nosaukšanas princips toponīmijā radījis papildu nozīmi ģenitīva locījumam, tāpēc var runāt par īpašu toponīmisko ģenitīvu (piemēram,

Laivas grava, „ieleja, kas līdzinās laivai”, *Abras pļava*, „pļava starp kalniem, atgādina abru”).

Retāk toponīmijā sastopamie saimniecības priekšmetu nosaukumi vietvārdos ienākuši metonīmijas ceļā – ģeogrāfiskais objekts nosaukts kāda tur veiktajā darbībā izmantotā priekšmeta vai iedzīvotāju nodarbošanās vārdā (piemēram, *Cirvja kalns*, kas, pēc teicēju liecībām, nosaukts tur aizmirsta cirvja vārdā, *Lemešlīcis*, „agrāk mežs, kur auguši koki, no kuriem taisījuši lemesnīcas”).

Dažos gadījumos vērojams arī pretējs semantiskā pārnese process: kāds ģeogrāfiskā objekta nosaukums kļūst par cilvēka saimnieciskās dzīves leksisko organizētāju (tā, piemēram, sugasvārds *kalns* Latvijas vietvārdos ir kļuvis par saimniecības apzīmējumu, ar sugasvārdu *bedre* var apzīmēt arī krāsns muti u. tml.).

No saimniecības priekšmetu nosaukumiem Latvijas vietvārdos visbiežāk sastopami dažādu trauku nosaukumi. No instrumentu vārdiem, tāpat kā cittautu toponīmijā, vietvārdos dominē galvenokārt vīriešu darbarīku nosaukumi, kas dažiem etnologiem ļauj izteikt domas par vīrieti kā galveno nominācijas autoru (Berezovič 2008, 59–60).

Literatūra

Nevskaja 1977 – Nevskaja, L. G. Baltijskaja ģeogrāfiskā terminologija. Moskva: Nauka, 1977.

Berezovič 2008 – Berezovič, E. L. *Russkaja toponimija v etnolingvističeskom aspekte. Prostranstvo i čelovek*. Moskva: URSS, 2008.

Anitra ROZE

(LU Latviešu valodas institūts)

PĀRDOMAS PAR ZOBĀRSTNIECĪBAS KLĪNIKU NOSAUKUMIEM LATVIJĀ. PAREDZAMĀIS UN NEGAIDĪTAIS

Urbanonīmu iezīme ir to izteiktajā vizualizācijā. Tie ne tikai tiek lietoti mutvārdu komunikācijā, bet ir visiem redzami, izlikti vispārējai apskatei uz izkārtnēm, skatlogos, reklāmās, interneta vietnēs u. tml. Pilsētvidē esošie teksti ir izvietoti arī uz sabiedriskajiem transportlīdzekļiem un to salonā, lielveikalos, uz ugunsmūriem, videoreklāmās un vēl daudzās citās vietās. Respektīvi, dzīvojot pilsētā, mūs no visām pusēm apņem milzīgs daudzums visdažādākās vizuālās informācijas. Jāpatur turklāt prātā, ka jebkuram no pilsētvidē redzamajiem ēdināšanas, skaistumkopšanas, medicīnas u. c. pakalpojumus sniedzošo uzņēmumu, arī veikalu, tūrisma firmu u. c. nosaukumiem nenoliedzami piemīt reklāmas funkcija (skat. Starodubceva 2003), resp., to uzdevums ir piesaistīt patērētāju uzmanību, izcelties citu, līdzīgu, vidū ar savu unikalitāti, piesaistīt skatienu, raisīt iztēli u. tml.

Sava vieta visā šai daudzveidībā ir arī medicīnas iestāžu un medicīniskos pakalpojumus sniedzošo uzņēmumu nosaukumiem. Ja senāk (konkrēti – padomju laikā) medicīnas iestāžu nosaukumi veidoja ļoti vienvēidīgu ainu (piem., slimnīcas, poliklīnikas, aptiekas tika atšķirtas pēc to numuriem, piederības noteiktam resoram vai specializācijas (Šmeļova 2013, 127), piem., *Rīgas pilsētas 2. slimnīca, Bērnu poliklīnika, 10. poliklīnika*), tagad veselības pakalpojumus sniedzošo uzņēmumu nosaukumu daudzveidība ir visai liela.

Starp visām veselības aprūpes un ārstniecības iestādēm ar īpašu daudzveidību izceļas zobārstniecības klīniku nosaukumi.

Referātā aplūkoti 468 biznesa katalogā „1188.lv” apkopotie Latvijā reģistrēto zobārstniecības klīniku, kabinetu, privātpraksu u. tml. nosaukumi.

Nosaukumu nomenklatūras daļā pamatā sastopamas leksēmas *zobārstniecība, zobārstniecības prakse, zobārstniecības privātprakse, zobārstniecības klinika, stomatoloģijas klinika, retāk – zobārstniecības kabinets, zobārstniecības pakalpojumi, privātprakse zobārstniecībā*, atsevišķos gadījumos – *zobārstniecība un mutes higiēna, stomatoloģijas centrs, zobārstniecības centrs*. Bieži šie nomenklatūriskie nosaukumi sastopami kā simbolisko nosaukumu daļa.

Zobārstniecības uzņēmumu simboliskie nosaukumi iedalāmi vairākās apakšgrupās:

1) nosaukumi, kurus veido vietvārds un specializācijas apzīmējums, kurš nereti sakrīt ar nomenklatūrisko daļu, piemēram, *Agenskalna zobārstniecības centrs, Valmieras zobārstniecība, Dobeles zobārstniecības prakses, Iecavas zobārstniecība, Ziemeļaustrumu Latvijas Mutes veselības centrs, Cēsu rajona zobārstniecības poliklīnika* (reģistrā šie nosaukumi likti pēdīgās, resp., tādējādi būtu identificējami kā simboliski, taču pēc būtības atbilst nomenklatūriskajiem nosaukumiem);

2) nosaukumi, kurus veido personvārds un specializācijas apzīmējums. Šādu nosaukumu vidū ir tādi, kur personvārda kategorijā lietots:

- a) vārda pirmais burts un uzvārds, piemēram, *I. Priednieces zobārstniecības klinika, Dž. Ozoliņas zobārstniecības kabinets, D. Auces privātprakse zobārstniecībā*;
- b) pilns vārds un uzvārds, piemēram, *Lailas Krūmiņas zobārstniecības prakse*;
- c) apzīmējums *Dr.* un uzvārds, piemēram, *Dr. Svečņikovas zobārstniecības privātprakse*;
- d) apzīmējums *Dr.* un personvārds, piemēram, *Dr. Evald*;
- e) apzīmējums *Dr.*, priekšvārda pirmais burts un uzvārds, piemēram, *Dr. B. Lazdānes zobārstniecības privātprakse*;
- f) apzīmējums *Dr.*, pilns vārds un uzvārds, piemēram, *Dr. Iļjas Gogišvili zobārstniecības prakse*;
- g) tikai uzvārds, piemēram, *Šmitu zobārstniecība, Veites zobārstniecības kabinets*;
- h) tikai vārds vai vārdi *Agneses zobārstniecība, Daces un Signes zobārstniecības privātprakse*.

Šāda veida nosaukumi veido lielāko zobārstniecības uzņēmumu nosaukumu daļu;

3) nosaukumi, kuri tieši norāda uz uzņēmuma darbības jomu. Liela daļa šo nosaukumu ietver komponentu *dent-* (no latīņu ģen. *dentis* ‘zoba, zobu’), piemēram, *Pro dental*, *Dentamix*, *Eirodent*, *Perladents*, *Royal Dent*, *Neodent*, *ReDent*, *Alidents*. Starp tiem ir gan pseidovārdi, gan nosaukumi ar semantiski identificējamiem latviešu vai kādas citas valodas elementiem.

Interesanti, ka elements *stoma-* (grieķu *stoma* ‘mute’) konstatēts tikai divos gadījumos – *Stoma* un *Stomadent*. Nelielā skaitā ir nosaukumi ar komponentu *med-*, piemēram, *Medika*, *Medent*, *Medline*, *Medasko*, *Mentamed*.

Ļoti reti sastopami arī nosaukumi ar komponentu *zobs*, piemēram, *Zobu nams*, *Lauvas zobs*;

4) nosaukumi (latviešu un citās valodās, retāk – tīši vai netīši kļūdainā latviešu valodā), kuros izmantoti pozitīvas nozīmes vārdi, kas tiek uztverti kā kvalitātes apsolījums (skat. Šmeļova 129, 2013), piemēram, *Pērle*, *Smaids OK*, *Smaids A*, *Salvus*, *Smaidisim*, *Smile de Lux*, *Estētiķs*, *Hollywood smile*;

5) nosaukumi, kurus veido personvārds, piemēram, *Elizabete*, *Ansis*, *Iviņa*, *Agnese 1*, *Lāze K*, *Pētersons*;

6) nosaukumi, kurus veido mitoloģiskas vai pasaku būtnes vārds, apzīmējums, piemēram, *Eskulāps*, *Zobu feja*;

7) nosaukumi, kurus veido apelatīvs ar neskaidru motivāciju. Šajos nosaukumos kā simboliskā daļa izmantoti dzīvnieku apzīmējumi ar vai bez netieša specializācijas nosaukuma (piemēram, *Valis*, *Kolibri A*), ziedu nosaukumi (piemēram, *Krokus*), kā arī citi apelatīvi (piemēram, *Bāka Med*). Nosaukumiem ar neskaidru motivāciju pieskaitāmi arī *Meitas un deli*, *Re kā* u. c.;

8) nosaukumi, kurus veido pseidovārds ar neskaidru motivāciju, piemēram, *Insla*, *Anli*, *M Faktor M*, *Radīks*, *Helīks DS*, *Gelam*, *Anroja*, *Patello*, *Porta VLA*, *Proprium*;

9) maldinošie nosaukumi, resp., nosaukumi, kas asociatīvi saistās ar citu darbības jomu, nozari, piemēram, *Parks 2004*, *Planta ZI*, *Reagens LTD*;

10) radošie nosaukumi, piemēram, *Zobiņš un citi*, *Velk un ārstē*. Šai grupā, pēc autores ieskata, ierindojami arī nosaukumi *Tari* un *Tari M*, taču nosaukuma radošums, iespējams, pamanāms vienīgi tiem valodas lietotājiem, kuriem ir noteiktas priekšzināšanas – resp.,

nosaukumā ietverta atsauce uz padomju laikā pazīstamo bērnu animācijas filmu „Putniņš Tari”, kurā tika vēstīts par mazu putniņu, kas tīrīja krokodilam zobus.

Sava veida radošums un humors konstatējams nosaukumā 33. *zobs*, ja zinām, ka normāli cilvēka mutē jābūt 32 zobiem.

Kopumā secināms, ka zobārstniecības pakalpojumus piedāvājošo uzņēmumu nosaukumi ir samērā daudzveidīgi, lielu to daļu veido nosaukumi ar personvārdu pirmajā un specializācijas apzīmējumu otrajā daļā. Ļoti nelielā skaitā konstatēti radošie nosaukumi, savukārt nemaz nav konstatēti nosaukumi, kuros būtu ietverta valodas spēle.

Literatūra

Starodubceva 2003 – Starodubceva, V. V. *Nominacija vnutrigorodskih predpriyatij i učreždenij v sovremenom russkom jazyke: na materiale ojkodomonimov g. Ul'janovska*. Moskva, 2003.

Šmeļova 2013 – Šmeleva, T. V. *Onomastika. Učebnoe posobie*. Slavjansk-na-Kubani: Izdatel'skij centr filiala FGBOU VPO «KubGU» v g. Slavjanske-na-Kubani, 2013.

Renāte SILIŅA-PINĶE

(LU Latviešu valodas institūts)

PAR SALĀM SENAJĀ ĻAUDONAS DRAUDZĒ

Gan par *salām*, gan *Salām* ir runājuši un rakstījuši vairāki latviešu dialektologi, onomasti un valodas vēstures pētnieki, apskatot tās gan no cilmes, gan no reģionālās izplatības un ar to saistīto nozīmju vielokļa (A. Bredaks, O. Bušs, A. Stafecka, I. Jansone, K. Karulis u. c.).

Referāta mērķis ir noskaidrot īpašvārda *Sala* (un dažādu tā formu, īpaši salikteņu) ģeogrāfisko un hronoloģisko izplatību senajā Ļaudonas draudzē (bijušajā Ļaudonas, Mētrienas, Saikavas un Sāvienas pagastā; tagadējā Atašienas, Barkavas, Kalsnavas, Ļaudonas, Mārcienes, Mētrienas, Mežāres, Murmastienes, Praulienas un Variešu pagasta daļās).

Izvērtējot 20. un 21. gadsimtā fiksētos objektu veidus (LaVI materiālā, 20. un 21. gs. kartēs, pētnieku publikācijās), analīzei ir izvēlēti par *Salām* dēvēti apvidi (4), ciemi un bijušie ciemi (3), ganības (1), kapsētas (1), lauki (1), meži (16), pacēlumi (2), pļavas (7), purvi (7), pusmuižas (1), upes (1), zemnieksētas (31). Galvenā vērība tiks pievērsta apjomīgākajām objektu grupām – zemnieksētām, mežiem, pļavām un purviem – un to nosaukumu savstarpējai saistībai, piemēram, *Rāksala* bijusī pusmuiža, māju grupa (LaVI 1960), *Rāksalas* zemnieksēta Mētrienā (LaVI 1973), „Rāksala” skrajciems, viensēta un pļava, „Rāksalas kapi” kapsēta, „Rāksalas sils” mežs, „Rāksalas strauts” upe un „Jaunrāksala” viensēta (e-vdb). Aktualizēta tiks arī apelaatīva *sala* nozīme analizētajā teitorijā.

Apkopojot un analizējot Latvijas valsts vēstures arhīva materiālus (kadastra grāmatas, muižu revīzijas, draudzes locekļu sarakstus, muižu plānus u. c.) no 17. gadsimta līdz 20. gadsimta 30. gadiem, referātā tiks mēģināts sniegt atbildes uz jautājumiem par:

1) dažādu objektu senumu un līdz ar to arī vienādo nosaukumu savstarpējo ģenēzi, piemēram, divas 1857. g. Odzianas muižā [Mētrienā] jaundibinātas („neu fundirt”) zemnieksētas „Oh[s]ol[falla]” (LVVA

77.14.304.) un „Ozolsalas purvs”, arī „Islienas purvs” un „Milzu purvs” (e-vdb);

2) iespējamo nosaukumu mainību, piemēram, zemnieksēta „Aisnarmat oder Salles” 1834. gadā Odzienes muižā (LVVA 199.1.314.);

3) senāko *Salu* veidu un atrašanās vietu, piemēram, zemnieksēta „Sallas” 1750. gadā Sāvienas muižā (LVVA 7348.1.34.);

4) reljefa veida un apdzīvotības attīstības savstarpējām sakarībām.

Ar referāta sagatavošanas gaitā iegūto materiālu tiks papildināts topošais „Latvijas vietvārdu vārdnīcas” sējums *Sabači–Sēža*.

Avoti

e-vdb – Latvijas Ģeotelpiskās informācijas aģentūras elektroniskā vietvārdu datubāze. Pieejama: http://vietvardi.lgia.gov.lv/vv/to_vvvv.sakt.

LaVI – LU Latviešu valodas institūta Vietvārdu kartotēka.

LVVA – Latvijas Valsts vēstures arhīvs [fonda, apraksta, lietas numurs].

Ineta STADGALE

(Liepājas Universitāte, Ventspils Augstskola)

SPECIĀLĀ LEKSIKA MIGRĀCIJAS UN PATVĒRUMA JOMĀ LATVIEŠU VALODĀ 21. GADSIMTĀ

Latvijas migrācijas un patvēruma sistēma ir jauna, tāpēc arī terminoloģijas izstrādes un saskaņošanas process 21. gadsimta piecpadsmit gados ir bijis aktīvs. Termini un speciālā leksika ir apkopoti trijos *Asylum and Migration Glossary* izdevumos (2010, 2012, 2014), kuros angļu valodas terminu ekvivalenti meklēti un rasti visās ES dalībvalstu valodās, to skaitā – latviešu valodā. Glosārija autori ir Starptautiskā migrācijas tīkla kontaktpunktu pārstāvji. Četru gadu laikā ir ievērojami mainījušās glosārijā iekļautās speciālās leksikas vienības, un katrs izdevums atšķiras arī ar šķirklju izkārtojumu. Kaut arī glosārija autori to paredzējuši ne tikai jomas speciālistu terminu izpratnes saskaņošanai un izmantošanai, bet arī plašākam interesentu lokam, tikai trešais glosārija izdevums ir uzskatāms par ērtu lietošanai nespeciālistu vidū.

Migrācijas pētnieki uzsver jēdzienu un terminu izpratnes maiņu pasaulē un nepieciešamību šo jauno izpratni nostiprināt arī latviešu valodā, piemēram, saistībā ar migrācijas vai identitātes jēdzienu. Mainoties cilvēku dzīvesveidam un darba formām, mainās ar to saistīto jēdzienu izpratne, tāpēc pētījumos tiek piedāvātas un skaidrotas arī jaunas speciālās leksikas vienības, piemēram, *transnacionāla identitāte*. Migrācijas un patvēruma jomas termini un speciālā leksika tiek lietota ne tikai patvēruma un migrācijas jomas un ar migrācijas un patvēruma politiku saistītajos dokumentos, bet arī plašsaziņas līdzekļu valodā, piemēram, *bēgļi*, *imigranti*, *uztursēšanās atļaujas*, *mītnes zeme* u. c. Tieši šajā lietojuma sfērā vērojama kļūdaina sinonīmija, piemēram, *ekonomiskie bēgļi*, kā arī publicistiskajam valodas stilam raksturīga stilistiska un ekspresīva izteiksme, piemēram, *ieejas biļete Eiropā*, „*zelta vīzas*” u. c. Paplašināta nozīme vai nozīmes maiņa latviešu vispārlietojamās leksikas vārdiem un agrāk lietotiem terminiem, piemēram, *tautieši*, *jaunlatvieši*,

veclatvieši u. c., atrodama gan plašsaziņas līdzekļu tekstos, gan migrācijas pētnieku darbos.

Migrācijas un patvēruma jomas speciālā leksika ietver daudzu nozaru terminus – ekonomikas, politikas, demogrāfijas, nodarbinātības u. c. Šo leksikas vienību – sugasvārdu un īpašvārdu – lietojuma biežums latviešu valodā pieaug un paplašinās dažādu ekstralingvistisko apstākļu ietekmē gan saistībā ar Latvijas iedzīvotāju emigrāciju un dažādiem starptautiskajiem notikumiem pēdējo gadu laikā, gan ar šiem notikumiem saistīto starptautisko un Latvijas politisko un rīcības dokumentu un pētījumu skaita palielināšanos brīvprātīgās un piespiedu mobilitātes un sociāli ekonomiskās iekļaušanas sakarā.

Dace STRELĒVICA-OŠIŅA

(LU Latviešu valodas institūts)

SABIEDRĪBAS ATTIEKSME PRET PERSONVĀRDIEM: PĀRPRATUMI, MĪTI UN URBĀNĀS LEGENDAS

Latvijas sabiedrība jūtīgi uztver visu, kas saistīts ar valodu. Nav arī noslēpums, ka sabiedrības lingvistiskajās attieksmēs valda ne mazums dažādu pārpratumu un aizspriedumu. Sevišķi spilgti tas izpaužas tādā jomā kā personvārdi – tas ir mūžam aktuāls diskusiju temats gan dažādās interneta vietnēs, gan arī reālajā dzīvē.

Sabiedrības neinformētība par personvārdu nozīmi un izcelsmi ir bieži novērojama parādība – neiepriecinoša, taču droši vien likumsakarīga. Jādomā, ka skolu programmās onomastikas jautājumi tiek aplūkoti un apgūti vēl mazākā mērā nekā, piemēram, gramatika un pareizrakstība. Daļrunīgs ir arī fakts, ka Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) mājaslapas sadaļā, kur pieejama Personvārdu datu bāze, ievietota saite uz Gunnara Treimaņa sacerējumu „Vārdu noslēpumi” (2002) – nevis, piemēram, uz Klāva Siliņa „Latviešu personvārdu vārdnīcu” (1990). Jau pierasts lasīt un dzirdēt, kā G. Treimaņa grāmatas iespaidā daudzi cilvēki apgalvo, ka viņu vārdi „nozīmējot” to, ka viņiem esot tādas vai citādas rakstura īpašības – nezinādami, ka vārda **nozīme** ir pavisam kas cits nekā pseidozinātniski apcerējumi par to, kādi mēdzot būt attiecīgā vārda īpašnieki.

Sen ir pierasts lasīt un dzirdēt arī to, kā latviešu sabiedrībā populārākos un tradicionālākos personvārdus daudzi sauc par „latviskiem” un „īstajiem latviešu” vārdiem, kaut gan vairumā gadījumu tas ir pilnīgi nepareizs apgalvojums. Kā zināms, latviešu (tāpat kā citu kristīgo Eiropas tautu) tradicionālāko vārdu lielākā daļa ir senebreju, latīņu vai grieķu izcelsmes – tikai, protams, stipri adaptētā vai saīsinātā formā. (Tas, kā saskarsmes biežums un atpazīstamība tiek jaukta ar radniecību un piederību, ir psiholoģiski interesants un noteikti plašāks nekā tikai sociolingvistiski pētāms temats.)

Visemocionālāk sabiedrība mēdz reaģēt uz tā dēvētajiem „neparasto vārdu” sarakstiem, kurus ik pa laikam publicē dažādi plašsaziņas līdzekļi. Kā šķiet, tieši šajā jomā neizpratne un pārpratumi plaukst visvairāk. Protams, liela daļa sabiedrības alkst pēc sensacionālām ziņām, tāpēc ir gatavi noticēt gan urbānajai leģendai, ka Latvijā patiešām dzīvo Stīvs Gulbis un Kails Gailītis, gan arī tam, ka ik pa laikam no jauna pārpublicētie saraksti ir tieši pašreizējā gadā dotie jaundzimušo vārdi un tieši latviešu ģimenēs. Pēdējā laikā internetā kļīstošajam vārdu sarakstam komentētāji mēdz pievienot arī saiti uz jau minēto PMLP datu bāzi, kas ļauj pārlicināties, ka vairums no šiem vārdiem Latvijā tiešām eksistē. Taču datu bāze uzrāda tikai vārdu īpašnieku skaitu, nevis tautību un dzimšanas gadu. Tādējādi daudziem paliek nezināms tas, ka šo vārdu īpašnieki (Malka, Kastītis, Galaktions, Stalina u. c.) visdrīzāk ir citu tautību pārstāvji, varbūt pat nav dzimuši Latvijā un ne obligāti ir jaundzimušie. Tāpēc komentētāju sašutums par to, ka šie „latviešu” vecāki, kas nupat saviem „bērniem” ielikuši tādus vārdus, acīmredzot paši esot „debili, nenormāli, piedērušies, apnarkojušies utt.” vai arī „ienīst savus bērnus” un „nav padomājuši, ka skolā viņus apsmies”, bieži ir visai nepamatots. Retumis gadās lasīt komentārus, kuru autori cenšas atspēkot šos pārpratumus. Taču lielākā daļa komentētāju pārsteidz ar savu agresiju un bieži arī rupjību, vērsoties pret iedomātajiem „nenormālajiem” latviešu bērnu vecākiem. Turklāt jāņem vērā, ka šo vārdu īpašnieki (atskaitot varbūt vienīgi mītisko Stīvu Gulbi u. tml.) tomēr ir reāli cilvēki, kas šos komentārus var arī izlasīt.

Tas raisa pārdomas ne tikai par valodnieciskiem un socioloģiskiem, bet arī ētiskās dabas jautājumiem. Kādēļ plašsaziņas līdzekļu darbinieki šādus sarakstus ar īstu, Latvijā dzīvojošu cilvēku vārdiem ik pa laikam izliek publiskam izsmieklam un zākāšanai?... Mūdienu sabiedrība jau ir izaugusi vismaz tik tālu, ka apzinās, cik neētiski ir izsmiet cilvēkus viņu tautības, ticības, orientācijas vai veselības stāvokļa dēļ. Taču cilvēku izsmiešana personvārdu dēļ acīmredzot Latvijā joprojām tiek uzskatīta par sociāli un ētiski pieņemamu nodarbi.

Silārds TOTS

(Tartu Universitātes Narvas koledža)

UNGĀRU CILMES PERSONVĀRDI LATVIEŠU VALODĀ

Savā publikācijā (Tóth 2003, 345) esmu aplūkojis šādus ungāru cilmes vīriešu vārdus:

- **Ferencs** (Siliņš 1990, 126; VK 1999, 285, 384) < ung. *Ferenc* < lat. *Franciscus* < itāl. *Francesco* (Ladó 1972, 157);

- **Ions** (Siliņš 1990, 161; VK 1999, 85, 387); no sieviešu vārda *Iloņa*;

- **Imre** (Siliņš 1987, 256; VK 1999, 69, 388) < ung. *Imre* vai ig. *Imre* < ung. *Imre* < ģerm. *Emrich* < ģerm. *Amalrich* (Ladó 1972, 170–171) vai viduslaiku vācu †*Heim(e)rich* (Fekete 1992, 51);

- **Kalmans** (Siliņš 1990, 189) < ung. *Kálmán* < turk. (Ladó 1972, 177);

- **Silārds** ~ **Silarts** (Siliņš 1990, 290; VK 1999, 263, 401) < ung. *Szilárd* ir vārda *Konstantín* tulkojums < lat. *Constantinus* darināts no *constans* (Ladó 1972, 182, 214). Īpašības vārds *szilárd* ir jaunvārds, darināts no < *szil* ‘goba’ ar piedēkli *-árd* (EWUng. 1433);

- **Šandors** (VK 1999, 124, 402) < ung. *Sándor* < itāl. *Sandro* vai vācu *Sander* < sengr. *Ἀλέξανδρος* [*Aléxandros*] (Ladó 1972, 210) < sengr. *ἀλέξω* [*aléxō*] ‘[es] aizstāvēju’ + *ἀνδρός* [*andρός*], vārda *ἀνήρ* [*anēr*] ‘vīrietis’ ģenitīvs.

Paula Baloža publikācijā par somugru cilmes antroponīmiem vārdu *Imre*, *Kalmans*, *Silārds* ~ *Silarts* un *Šandors* nav. *Ferencs* un *Ions* ir, taču P. Balodis nav norādījis atsaucis uz manu darbu. Papildus viņš ir aplūkojis vēl šādus vīriešu personvārdus (Balodis 2006, 31–32):

- **Arpads** < ung. *Árpád*. Vārda etimoloģija no ungāru *árpa* ‘mieži’ ir pareiza (kaut gan garumzīme būtu vajadzīga). P. Balodis saka tā: „Nav izslēgts, ka vārds ir ienācis no igauņu valodas, jo arī tur tāds ir pazīstams” (Balodis 2006, 31), taču *Arpad* (Rajandi 2011, 29) Igaunijā

ir ļoti reti sastopams. Piemēram, Seppo personvārdu grāmatā (1994) vārda *Arpad* nav;

- **Giula** < ung. *Gyula*. Ung. personvārds *Gyula* < †*gyula* ‘senungāru vadonis’ < orugu tjurku (Ladó 1972, 165);

- **Lorands** < ung. *Loránd* < ģerm. *Roland* izveidojies metatēzes ceļā (Ladó 1972, 186);

- **Mariks** ir sieviešu vārda *Marika* vīriešu dzimtes variants.

Padomju Krievijas tautu personvārdu vārdnīcā ir sastopami *Ferenc*, *Gyula*, *Imre*, *Kálmán* un *Sándor* (Superanskaja 1989, 305–306).

Savā publikācijā esmu aplūkojis arī šādus ungāru cilmes sieviešu vārdus: *Ferēna*, *Marica* ~ *Mārica*, *Ilona*, *Ilonda* un *Ilonija*.

- **Ferēna** (Siliņš 1990, 126) – vīriešu vārda *Ferencs* sieviešu dzimtes variants;

- **Marica** ~ **Mārica** (Siliņš 1990, 230; VK 1999, 273, 394) < ung. vai serbu un horvātu *Marica*. Ung. *Marica* no vārda *Mária* darināta forma ar sufiksu *-ica* (Ladó 1972, 82). *Mária* < ebr. *Miriam* (Ladó 1972, 81). Serbu un horvātu *Marica/Mapuqa* ir darināta no *Mara/Mapa*. *Mara* ir vārda *Marija/Mapuja* vai vārda *Margareta/Mapzapema* saīsinājums (Genát et al. 2004, 780–781).

P. Balodis vārdu *Ferēna* minējis nav.

Marica, *Ilona*, *Ilonda* un *Ilonija* viņa publikācijās ir minētas, taču atsaucies uz manu darbu trūkst.

P. Balodis ir aplūkojis vēl šādus sieviešu personvārdus:

- **Marika** ~ **Mariko**. *Marika* ir ung. vārda *Mária* deminutīva forma (Ladó 1972, 81). Ung. [a] ir aizstāts ar [o]. *Ma(a)rika* ir arī igauņu vārds (Rajandi 1966, 124; Seppo 1994, 90), savukārt *Mariko* sastopams ļoti reti.

Sieviešu vārdu *Jolita* (Balodis 2006, 31) un *Seila* (Balodis 2006, 32) etimoloģizācija no ungāru valodas ir nepareiza. Domāju, ka kļūda ir P. Baloža izmantotajos avotos. Piemēram, Polijā publicētajā personvārdu vārdnīcā *Sejla* ir minēta kā ung. personvārds (SI 1975, 36). Patiesībā vārdam ir angļu etimoloģija (Ladó 1972, 104). *Jolita* nav vārda *Helēna* ung. forma – pareizā ung. forma ir *Ilona*.

Ilona (Siliņš 1987, 261; Siliņš 1990, 161; Bušs 1987, 241; VK 1999, 85, 387) un vārda atvasinātās formas **Ilonda** un **Ilonija** (Siliņš 1990, 161; VK 1999, 85, 387) ir vispopulārākie ungāru cilmes personvārdi Latvijā. Latvijā ir vairāk nekā 5000 sieviešu ar šādu vārdu (Štrod-

ahs 1999, 477). Pirmo reizi Latvijā tas fiksēts 1895. gadā (Siliņš 1990, 161). Vārda etimoloģija: no ung. *Ilona* (Siliņš 1990, 161) vai arī < vācu, igauņu *Ilona*. Ung. *Ilona* < senung. *Jelona* < serb. *Jelena* (Ladó ²1972, 59, 63). Kā uzvārds tas ir dokumentēts jau 1569. gadā (Kázmér 1993, 493). *Ilona* šobrīd ir starptautisks personvārds (Rometsch 1983, 54). Vārds ir populārs arī Krievijā, Lietuvā, Vācijā, Somijā, Polijā. Vārda forma Zviedrijā ir *Ilon*. Padomju Igaunijā 20. gadsimta 60. gados populāra bija arī *Ilona* (Rajandi 1966, 82; Vilkuņa 2003, 86). Dziedātāja Georga Otsa sievu sauca *Ilona*. Vārda ebreju valodas etimoloģizācija ir šāda: < aram. *’ilān* ‘koks’, determināta forma *’ilānā* (Gesenius ¹³1899, 904). Tautas etimoloģija, iespējams, ir šāda: < somu *ilo* ‘jautrība, prieks’ ~ ig. *ilu* ‘skaistums’ un ig. personvārdi *Ilo* ~ *Ilu* (Seppo 1994, 64; Rajandi 1966, 82).

Literatūra

- Balodis 2006** – Balodis, P. Par somugru cilmes priekšvārdiem Latvijā. *Latvijas Universitātes raksti / Scientific Papers University of Latvia 708: Valodniecība. Somugristika / Linguistics. Finno-Ugristics*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2006, 22–36.
- EWUng.** – Benkő L. (ed.) *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen*, I–II. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1993–1995.
- Fekete 1992** – Fekete, A. *Keresztneveink, védőszentjeink*. Budapest: Szent István Társulat, 1992.
- Genát et al. 2004** – Genát, A. *Magyarországi nemzetűi és etnikai kisebbségek utónévkönyve*. [Budapest]: Aranyhal Könyvkiadó, 2004.
- Gesenius ¹³1899** – Gesenius, W. *Hebräisches und aramäisches Handwörterbuch über das Alte Testament*. In Verbindung mit Prof. Albert Socin und Prof. H. Zimmermann bearbeitet von Dr. Frants Buhl. Leipzig: Verlag von F. C. W. Vogel, 1899.
- Kázmér 1993** – Kázmér, M. *Régi magyar családnevek szótára: XIV–XVII. század*. Budapest: Magyar Nyelvtudományi Társaság, 1993.
- Ladó ²1972** – Ladó, J. *Magyar utónévkönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1972.
- Rajandi 1966** – Rajandi, E. *Raamat nimedest*. Tallinn: Eesti Raamat, 1966.
- Rajandi 2011** – Rajandi, E. *Raamat nimedest*. [S.l.]: Tammeraamat, 2011.
- Rometsch 1983** – Rometsch, H. *A magyar, finn és északi belső keletkezésű keresztnevek*. Budapest: ELTE (Magyar Névtani Dolgozatok, 53), 1983.
- Seppo 1994** – Seppo, R. *Eesti nimeraadat*. Tallinn: Olion, 1994.
- SI 1975** – Janowowa W. et al. *Słownik imion*. Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975.
- Siliņš 1987** – Siliņš, K. Latviešu personvārdi 1980. gadā. *Onomastikas apcerējumi*. Rīga: Zinātne, 1987, 254–264.

- Siliņš 1990** – Siliņš, K. *Latviešu personvārdu vārdnīca*. Rīga: Zinātne, 1990.
- Superanskaja 1989** – Superanskaja, A. *Spravočnik ličnyh imēn narodov RSFSR*. Moskva: Russkij jazyk, 1989.
- Štrodahs 1999** – Štrodahs, O. 200 biežāk sastopamie mūsdienu latviešu vārdi. *Vārdadienu kalendārs 2000–2003*. Rīga: Valsts valodas centrs, 1999, 476–479.
- Tóth 2003** – Tóth, Sz. Ungarisches im lettischen Wortschatz (mit besonderer Berücksichtigung des Wortes *tokajietis* ‘Tokajer’). *Miscellanea Corviniana: Köszöntő könyv Hollós Attila 70. születésnapjára*. Budapest: ELTE BTK, 2003, 344–348. Pieejams: <http://szlavintezet.elte.hu/publications/szerk.shtml>.
- VK 1999** – *Vārdadienu kalendārs 2000–2003*. Rīga: Valsts valodas centrs, 1999.
- Vilkuna 2003** – Vilkuna, K. *Etunimet*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 2003.

Lembits VABA

(Igaņu valodas institūts)

PAR IGAUNIJAS UN LATVIJAS LINGVISTU KOPĪGO PĒTĪJUMU TURPMĀKAJĀM PERSPEKTĪVĀM

Latviešu-igaņu un igaņu-latviešu valodas sakaru pētījumiem ir jau gluži cienījama vēsture, tomēr šī tematika joprojām ir aktuāla, jo runa ir par ārkārtīgi svarīgu tēmu, cenšoties izprast kā latviešu, tā arī igaņu etnoģenēzes procesus.

Mūsu ēras otrā gadu tūkstoša pirmajā pusē un turpmākajos gadsimtos Igaunijas teritorijā runāto Baltijas jūras somu tautu valodu fonētikā un gramatikā notika krasas pārmaiņas. Kā svarīgākās te varētu minēt patskaņu zudumu vārda vidū un beigās, tālāko zilbju garo patskaņu saīsināšanos, piederības sufiksu zudumu, komitatīva locījuma ar galotni *-ga* veidošanos, nolieguma verba aizstāšanu ar noliedzošu vārdu, atstāstījuma izteiksmes veidošanos, darbības vārdu personas galotņu redukciju pavēles izteiksmē. Minētās inovatīvās attīstības tendences, starp kurām ir skaidras indoeiropiskas tipoloģiskās pazīmes, norāda uz ziemeļu un dienvidigaņu dialektu atšķirību no Baltijas somu ziemeļu grupas (somu, karēļu, vepsu) valodām.

Baltu cilšu valodas, no kurām izveidojās turpmākā latviešu valoda, piedzīvoja virkni būtisku izmaiņu fonētikā un gramatikā, savukārt lietuviešu un senprūšu valoda saglabājās konservatīvā formā. Kāda loma šajās attīstības tendencēs bija latviešu un igaņu valodas mijiedarbībai? Tā ir grūti viennozīmīgi pateikt, jo latviešu-igaņu un igaņu-latviešu valodas kontaktēšanās (ja neņem vērā tiešās saskares zonu visas etniskās robežjoslas garumā) gandrīz bez izņēmumiem ir notikusi ar starpniekvalodas – ar prevalējošas valodas palīdzību: kā igaņu, tā arī latviešu valodu ietekmēja un turpina ietekmēt trīs lielas valodas – vācu, krievu un angļu. Līdz ar to igaņu un latviešu valodā notiekošās abpusējās morfoloģiskās, sintaktiskās un semantiskās ietekmes noskaidrošana, vienlaikus saskatot atšķirību starp iespējamām paralēlām

intralingvistiskām un arī no ārpusē nākošām attīstības tendencēm, veido ārkārtīgi sarežģītu, bet reizē arī saistošu izaicinājumu kā baltologam, tā arī somugristam.

Baltijas reģiona valodu jeb – šaurākā nozīmē – igauņu un latviešu valodas kopīgās fonoloģiskās un morfosintaktiskās iezīmes ir tikušas aplūkotas tipoloģijas un areāltipoloģijas kontekstā; līdz šim brīdim mūsu rīcībā ir jau diezgan plaša literatūra, tomēr šajā pētījumā jomā vēl ir ne mazums darāmā. Seit varu minēt kaut nedaudzus piemērus. Detalizētu analīzi un rašanās ceļoņu izpēti gaida latviešu un igauņu valodā līdztekus attīstījusies darbības vārda vēlējuma izteiksme bez personas galotnēm. Jāatzīmē, ka igauņu valodai raksturīgā galotņu redukcija ir unikāla somugru valodu vidū. Igauņu literārajā valodā un Ziemeļigauņas dialektā norādāmo vietniekvārdu *see* (šis) un *too* (tas) nozīmes atšķirība ir neitralizējusies, patiesībā tiek lietots tikai norādāmais vietniekvārds *see*, kas attiecas uz laika un telpas ziņā gan tuvāko, gan arī tālāko entitāti. Toties dienvidigauņu valodas areālu, tostarp arī dienvidigauņu valodas salas Latvijā, raksturo norādāmo vietniekvārdu trīslocekļu sistēma. Ir pieļaujama hipotēze (tai gan noteikti būtu vērtami turpmāki pētījumi), ka Austrumlatvijas dialekta valoda ir palīdzējusi saglabāt dienvidigauņu norādāmo vietniekvārdu trīslocekļu sistēmu.

Latviešu valodas attiecības ar Baltijas jūras somu valodām ir iespējams skatīt vairākos aspektos. Lībiešu un igauņu, jo sevišķi dienvidigauņu, valodas ietekme uz latviešu valodu izpaužas visos valodas līmeņos, bet it īpaši plaši leksikā, kā tas arī bija sagaidāms. Latviešu valodas somugru cilmes leksikas aizgūvumu izpētei mūsdienā izpratnē ir bijusi pievērsta valodnieku interese, sākot ar dāņu Vilhelma Tomsena 1890. gadā izdoto novatorisko monogrāfiju *Berøringer mellem de finske og de baltiske (litauisk-lettiske) Sprog*. Vēlāk šīs nozares izpētē savu ieguldījumu ir devuši kā Latvijas, tā arī Igaunijas un Somijas valodnieki. Salīdzinot ar iepriekšējo paaudžu valodniekiem, mūsdienās gan Latvijas, gan Igaunijas dialektu pētnieku rīcībā ir daudz bagātāki un samērā labi sistematizēti leksikas kopojumi, ieskaitot izlokšņu leksiku. Patlaban ir noskaidrots vismaz pustūkstotis vai vairāk Baltijas somu cilmes vārdu latviešu valodā, tomēr Baltijas somu valodas aizgūvumu kopskaita pieaugums nenozīmē arvien jaunu Baltijas somu (igauņu un lībiešu) cilmes aizgūvumu pieplūdumu latviešu valodas dialektos. Tas galvenokārt atspoguļo šā brīža pētījumu situāciju. Ir skaidri noprotams,

ka, vēl uzmanīgāk izpētot arī tādu tradicionālu un Latvijas izlokšņu leksiku saturošu avotu, kāds ir Mīlenbaha–Endzelīna latviešu valodas tēzauris, rastos iespēja celt gaismā bagātīgu Latvijas dialektos reģistrētu Baltijas somu cilmes leksisko materiālu, kas līdzšinējos pētījumos ir atstāts novārtā. Cik lielā mērā minētais leksikogrāfijas avots varētu slēpt sevī līdz šim neatrastus un etimoloģiski neapstrādātus Baltijas somu valodas vārdus, šobrīd ir grūti spriest – to varētu parādīt tikai turpmākie pētījumi. Ar minēto tēmu cieši saistīta krievīnismu problēma, proti, Latvijas dienvidu daļā, Bauskas rajonā (Jaunsaule, Ānes-Mēmele, Krusa, Mēdumu muiža), ievesto votu karagūstekņu jeb krievīņu pēcnācēju valodas pēdas Bauskas apkārtnes latviešu dialektā. Šī joma pagaidām nav sistemātiski pētīta. Krievīņu valoda, ko varētu uzskatīt par votu valodas īpašu iekonservējušos formu, ir saglabājusies ārkārtīgi mazā apjomā (kopā tikai 113 lemmas ar aptuveni 1300 gramatiskām formām), līdz ar to ikviena jauna informācijas kripata rosina Baltijas somu valodu pētniekos lielu, bet votu valodas pētniekos pat ārkārtīgi lielu interesi.

Ģeolingvistiskā perspektīva ļauj labāk izcelt etnolingvistiskos saskares punktus un skaidrāk saskatīt Latvijas dialektu saiknes ar dažādiem reģioniem, kurus apdzīvoja Baltijas jūras somi. Elga Kagaine savos Baltijas somu valodas reģionālo aizguvumu pētīšanai veltītajos darbos ir pievērsusi uzmanību Vidzemes ziemeļrietumu un ziemeļaustrumu apgabala Baltijas somu cilmes aizguvumu atšķirīgajam raksturam, saskatot tā iemeslu vēsturē un aizdevēja dialekta īpatnībās un konstatējot, ka devējvalodas precīzākai identifikācijai nepieciešama baltologu un somugristu sadarbība. Veicot Baltijas somu cilmes leksikas fonētiskā rakstura rūpīgu analīzi, acīmredzot būs iespējams precīzāk identificēt Baltijas somu aizguvuma izcelsmi – vai tas nāk no lībiešu, ziemeļigauņu vai dienvidigauņu reģiona.

Par latviešu valodas aizguvumiem no Baltijas jūras somu valodām laika gaitā ir publicēts daudz pētījumu. Nākamajā posmā būtu nepieciešams šo materiālu sakopot, kritiski izvērtēt, izanalizēt un padarīt pieejamāku pētniekiem.

Iztirzājot latviešu valodas vārdu krājumu, būtiski svarīgi ir pievērst īpašu uzmanību substrāta rakstura aizguvumu slānim. Šai konkrētajai grupai droši vien pirmām kārtām varētu piederēt ģeogrāfiskie apelatīvi (iespējams, ka tie vairumā gadījumu veido Latvijas vietvārdu

sastāvdaļas), jo tie nav tik daudz kultūras straumju atnesti, bet drīzāk skaidri norāda uz etniskiem asimilācijas procesiem. Baltijas jūras somu cilmes substrāta vietvārdu skaits mūsdienu Latvijā sniedzas tūkstošos. Iespējamie Baltijas jūras somu tipa vietvārdi Latvijā ir izplatīti arī ārpus arheoloģiskajos pētījumos konstatētajiem somugru apdzīvotajiem reģioniem. Nav izslēgts, ka turpmāku pētījumu gaitā patiešām izdosies noskaidrot, kuriem Baltijas jūras somu tipa vietvārdiem Latvijā piemīt substrāta un kuriem adstrāta daba. Ir vispāratzīts fakts, ka vietvārdi sniedz vērtīgu informāciju, palīdzot risināt ar valodas vēsturi, apdzīvotības vēsturi un etnoģenēzi saistītus jautājumus. Tomēr tas prasa vietvārdu materiāla rūpīgu lingvistisko analīzi. Par Latvijas teritorijā konstatētajiem Baltijas somu cilmes vietvārdiem ir jau diezgan labs pārskats, bet šo vietvārdu materiāls visbiežāk ir aplūkots summāri, neveicot tā precīzāku hronoloģisko un lingvistisko analīzi. Vietvārdu rūpīga lingvistiskā analīze, iespējams, varētu palīdzēt ieviest skaidrību par to, kāda bija Vidzemes dažādu apvidu lībiešu valoda un latviešos (latgaļos) integrētā dienvidigauņu valoda. Mūsdienu igauņu-latviešu etniskā robeža pamatlīnijās izveidojās līdz 13. gadsimta sākumam, kad latgaļi, nākamās Latvijas tautas kodols, bija sasnieguši igauņu (un lībiešu) valodas areālu. Joprojām darba kārtībā paliek pastāvīgs izaicinājums – izmantojot vietvārdus, mēģināt noskaidrot, cik tālu uz dienvidiem un dienvidrietumiem mūsdienu Latvijas robežās ir izplatījušās Baltijas jūras somu apdzīvotās vietas.

Gan Latvijas, gan arī Igaunijas valodniekiem vēl risināms plašs ar valodu mijietekmi saistītu jautājumu loks.

Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 143. dzimšanas dienas atceres starptautiskā zinātniskā konference „Sugasvārdi un īpašvārdi valodā un valodniecībā”. Tēzes / International Scientific Conference „Common Nouns and Proper Names in Language and Linguistics” to commemorate the 143rd anniversary of academician Jānis Endzelīns. Abstracts.

Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2016.

Elektronisks izdevums